

En hällkista vid

Alby

Arkeologisk undersökning av stensättning RAÄ 96
samt delundersökning av Göta landsväg RAÄ 451:4,
Eriksberg 2:1, Botkyrka socken och kommun,
Södermanland.

Kjell Andersson
Margareta Boije (osteologisk analys)
Rapport 2005:21

En hällkista vid

Alby

Arkeologisk undersökning av stensättning RAÄ 96
samt delundersökning av Göta landsväg RAÄ 451:4,
Eriksberg 2:1, Botkyrka socken och kommun,
Södermanland.

Kjell Andersson
Margareta Boije (osteologisk analys)
Rapport 2005:21

Rapporten finns i PDF-format på adressen
www.lansmuseum.a.se

 STOCKHOLMS LÄNS MUSEUM

Sickla Industriväg 5B
131 34 Nacka
Tel 08-586 194 00 Fax 08-32 32 72
Hemsida www.lansmuseum.a.se



Tidaxel: Mats Vänehem

© Stockholms läns museum

Produktion: Stockholms läns museum

Redaktionell bearbetning: Göran Werthwein

Produktion av planer: Kjell Andersson

Allmänt kartmaterial: Lantmäteriverket. Medgivande 97.0133

Stockholm 2005

Innehåll

Sammanfattning	7
Bakgrund	7
Topografi och kulturmiljö	8
Syfte och metod	10
Resultat RAÄ 96	11
<i>Hällkista i stensättning</i>	11
<i>Benmaterialet</i>	14
<i>Fynd och dateringar</i>	14
<i>Diskussion</i>	16
Resultat RAÄ 451:4 Göta landsväg	18
<i>Diskussion</i>	19
Resultat förundersökning	20
Referenser	21
Administrativa uppgifter	24

Figurförteckning

Fig 1. Fornlämningarnas läge markerad på Blå kartan, skala 1:100 000.	6
Fig 2. Stensättningen före undersökningen. Foto: Kjell Andersson.	8
Fig 3. Utdrag från ekonomiska kartan med fornlämningarna markerade. Skala 1:10 000.	9
Fig 4. Stensättningen efter avtorvning och rensning. Foto: Kjell Andersson.	11
Fig 5. Hällkistan undersöks. Foto: Mats Vänehem.	12
Fig 6. Principskiss över anläggningens uppbyggnad.	12
Fig 7. Hällkistan tömd på sitt innehåll. Foto: Kjell Andersson.	13
Fig 8. Flintavslag från hällkistan. Foto: Ridde Johansson.	13
Fig 9. Skrapor av flinta. Foto: Ridde Johansson.	15
Fig 10. Pilspetsar av flinta. Foto: Ridde Johansson.	15
Fig 11. Gravkärl av keramik. Foto: Ridde Johansson.	15
Fig 12. Tabell över daterade vedartsanalyser.	16
Fig 13. Tabell över ¹⁴ C-dateringar.	16
Fig 14. Diagram ¹⁴ C-dateringar.	16

Bilagor

Bil 1. Planer RAÄ 96.	25
Bil 2. Fyndlista.	27
Bil 3. Osteologisk bestämning.	29
Bil 4. Profil RAÄ 451:4.	30
Bil 5. Schaktplan och schaktbeskrivningar, förundersökning.	30

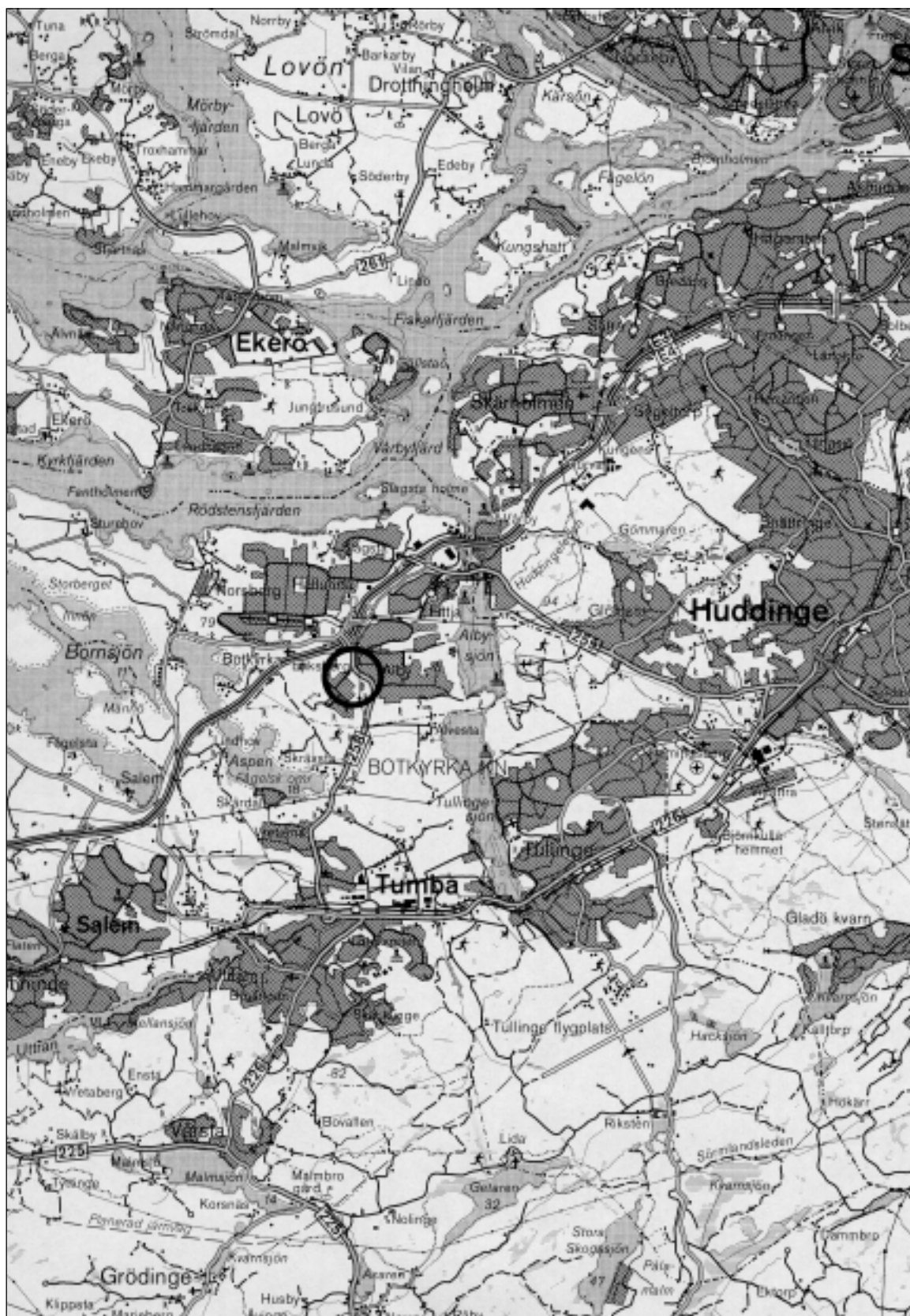


Fig 1. Blå kartan med undersökningsområdet markerat, skala 1: 100 000.

Sammanfattning

Stockholms läns museum utförde i maj 1999 arkeologiska undersökningar av en stensättning (RAÄ 96) och en del av den medeltida Göta landsväg (451:4) vid Eriksbergs industriområde i Botkyrka socken sydväst om Stockholm. I anslutning till undersökningarna utfördes också en förundersökning av en stensättningsliknande lämning samt markområdet mellan fornlämningarna. Uppdragsgivare var Botkyrka kommun, Tekniska förvaltningen.

Stensättningen, som innan undersökningen förmodades innehålla en tämligen ordinär brandgrav från bronsålder – äldsta järnålder, visade sig överraskande nog rymma en drygt 4 meter lång hällkista. Hällkistan kunde genom fynd av bl. a. pilspetsar av flinta och ¹⁴C-dateringar dateras till senneolitikum och äldsta bronsålder. I kistan påträffades ett rikt fyndmaterial av huvudsakligen flinta. I hällkistan återfanns också lämningar efter minst en individ som hade gravlagts i obränt skick samt brända ben efter ytterligare minst en individ. Delar av de brända benen låg i anslutning till skärvor från ett keramikkrärl i vilket benen varit placerade.

Hällkistan och dess omgivande stenpackning var fylld och övertäckt med en fyllning av sten och grus. I ytan till fyllnadslagret och närmast centralt i anläggningen påträffades ytterligare en gravgömma i form av spridda brända ben från ett barn, samt en stor mängd bearbetad kvarts spridd över fyllningen. Graven kan utifrån gravskicket och fynden sannolikt dateras till bronsålder – äldsta järnålder.

På kommunens initiativ återuppbyggdes hällkistan ca 400 meter sydöst om dess ursprungliga plats under hösten 1999 (RAÄ 449).

I det undersökta partiet av Göta landsväg kunde fyra stora byggnadsfaser beläggas utöver ett antal större och mindre reparationsarbeten av de olika vägarna. Inga säkra dateringar av de enskilda vägarna kunde erhållas, men den äldsta vägbanken utgör möjligen den medeltida vägen. Denna överlagrades av en vägbank som troligen har byggts under 1700-talet eller något tidigare. De två efterföljande vägarna kan sannolikt sättas i samband med bilismens inträde i början av 1900-talet och dess ökande intensitet och tryck under de följande decennierna, fram till dess att vägen övergavs i slutet av 1960-talet.

Den stensättningsliknande lämningen kunde vid förundersökningen avskrivas som en naturbildning. Inget av antikvariskt intresse framkom heller i de sökschakt som grävdes i området för fornlämningarna.

Bakgrund

Inför planerna på att uppföra ett allaktivitetshus inom kv. Hantverkaren i Eriksbergs industriområde, Eriksberg 2:1, Botkyrka kommun, ansökte kommunen som markägare 1998 om tillstånd att ta bort den inom fastigheten belägna fornlämningen RAÄ 96. Fornlämningen utgjordes enligt fornminnesregistret av en övertorvad rund, ca 10 meter i diameter och 0,5 – 0,6 meter hög, stensättning. Länsstyrelsen i Stockholm beslutade efter hand att en särskild arkeologisk undersökning av fornlämningen skulle utföras av Stockholms läns museum (beslut, dnr 2021-98-25829).



Fig 2. Stensättningen före undersökning, från SV. Foto Kjell Andersson (SSLM LD2005-0275).

Vid undersökningen som utfördes 1999 visade det sig att stensättningen, som utifrån utseende och läge antogs innehålla en brandgrav från bronsålder - äldsta järnålder, rymde en senneolitisk hällkista. Fyndets komplexitet i kombination med dess vetenskapliga värde medförde att kostnaderna för undersökningen blev högre än beräknat. Länsstyrelsen beslutade efter samråd med Riksantikvarieämbetet att kommunen skulle befrias från kostnadsansvaret för den uppkomna merkostnaden (beslut, dnr 2021-99-25412), vilka istället täcktes med medel från Riksantikvarieämbetet (Riksantikvarieämbetet, beslut dnr 321-2889-1999).

Fyndet av hällkistan väckte lokalt stor uppmärksamhet och artiklar om fyndet publicerades dels i lokaltidningen *Mitt i Botkyrka Salem* (1999-05-25 och 1999-09-07), dels i kommunens personaltidning *Tumblaren* (Nr 4, 1999). Botkyrka kommun beslutade redan i samband med undersökningen att låta rekonstruera hällkistan med dess omgivande röse då lämningen ansågs ha ett stort kulturhistoriskt värde för kommunens invånare. Hällkistan återuppfördes i kommunens regi under hösten 1999, ca 400 meter sydöst om dess ursprungliga plats (RAÄ 449).

I samband med undersökningen påträffades också två tidigare oregistrerade stensättningar och en stensättningsliknande lämning i anslutning till RAÄ 96. Av dessa var det endast den osäkra lämningen som skulle komma att beröras av den planerade exploateringen. Dessutom skulle en del av Göta landsväg (RAÄ 451:4), vilken vid tidpunkten för detaljplanearbetet var känd (Länsstyrelsen i Stockholms län, Samrådsyttrande daterad 10.3.1998, dnr 1932-1998-3497) men ännu oregistrerad i fornminnesregistret, komma att beröras av arbetet. Länsstyrelsen beslutade med de nya förutsättningarna för handen att en förundersökning skulle utföras av området kring RAÄ 96 (beslut, dnr 2021-99-26785).

Förundersökningen skulle dels beröra den osäkra stensättningen i syfte att klargöra dess art och karaktär, dels innefatta en dokumentation av Göta landsväg i form av en schaktprofil genom vägbankens berörda del. Vid förundersökningen upptogs också ett antal schakt på de mellanliggande ytorna inom exploateringsområdet för att klargöra om ytterligare fornlämningar skulle komma att beröras av exploateringen.

Topografi och kulturmiljö

Botkyrka kommun omfattar nordvästra delen av Södertörns höjdplatå. Topografiskt är landskapet mycket varierat med sprickdalar, förkastningsbranter, rullstensåsar och moränhöjder. Höjdområdena är i allmänhet skogsbevuxna med tall och gran. De flesta sjöarna i kommunen har bildats av långa havsvikar som avsnörts genom landhöjningen. (Mörkfors & Ullén 1988:11)

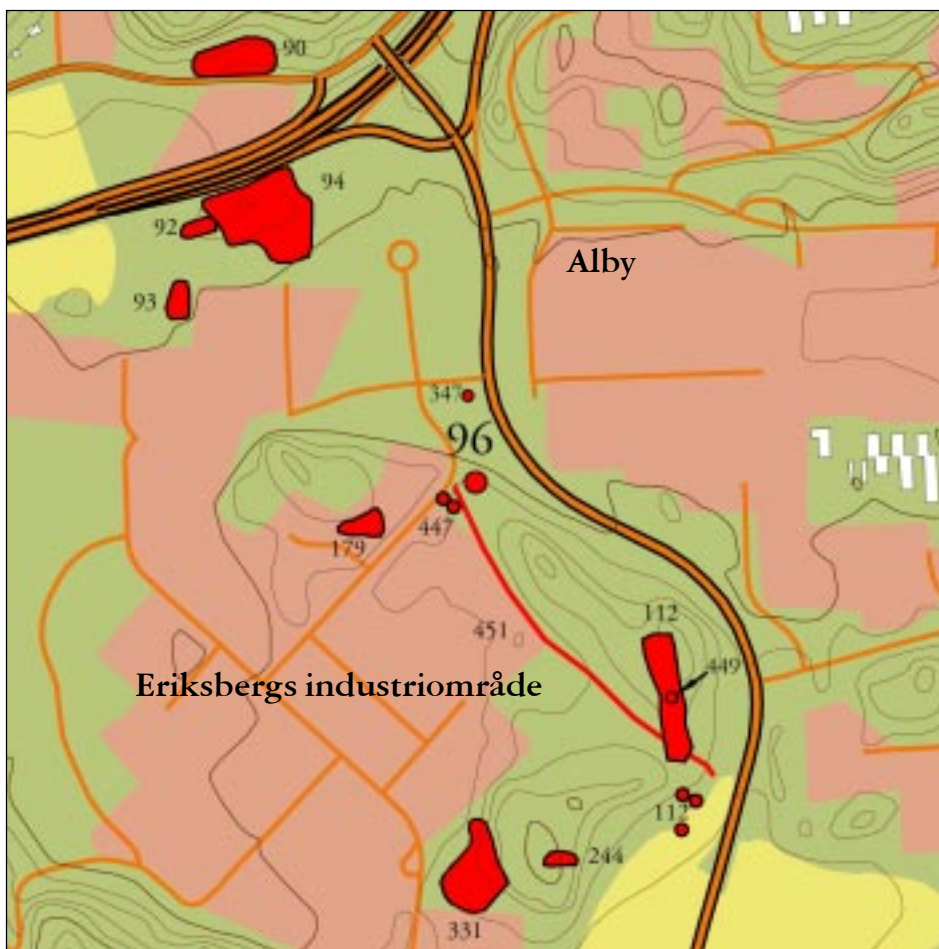


Fig 3. Utdrag ur ekonomiska kartan med valda fornlämningar markerade, skala 1:10 000.

Norra delen av Botkyrka socken, mellan Mälaren, Albysjön och sjön Aspen, utgjordes innan utbyggnaden av Botkyrkastaden, som projektet ursprungligen kallades (Sundström 1983:327), av ett bördigt jordbrukslandskap omgivet och genomskuret av bergrygggar med moränklädda sluttningar i huvudsakligen väst-östlig riktning. Höjddryggarna når ca 55 – 80 meter över dagens havsnivå, medan de forna åkerarealerna i dalgångarna till stora delar ligger under 25-meterskurvan.

Inom området har en stor mängd fornlämningar från främst bronsålder och järnålder registrerats. Många av fornlämningarna blev mellan åren 1968 och 1975 föremål för arkeologiska undersökningar i samband med utbyggnaden av stadsdelarna Alby, Eriksberg, Fittja, Hallunda och Norsborg. Inte mindre än 46 fornlämningslokaler blev helt eller delvis undersökta under denna period (Jaanusson 1979:58). De undersökta fornlämningarna utgjordes främst av gravar och gravfält, men även några boplatser, bl. a. den stora bronsåldersboplatsen vid Hallunda (RAÄ 13 och 69), kom att beröras (a.a.:63ff). Med undantag för en simpel skafthålsyx som påträffades vid undersökningen av ett skärvtenslager ca 700 meter öster om RAÄ 96 (Hemmendorff 1975:18), är inga lämningar från stenålder kända i området sedan tidigare.

Under 1980- och 1990-talen har ytterligare ett tiotal arkeologiska undersökningar utförts i norra Botkyrka. Flertalet av dessa har utförts i anslutning till Eriksbergs

industriområde i samband med industriområdets expansion (Elfstrand & Vinberg 1996, Schützler 1996, Vinberg 1996, Werthwein 1998, Äijä 1984).

När man i slutet av 1960-talet namngav stadsdelen Eriksberg efter ett torp som låg under Alby gård, fanns planer på att motorvägen E4/E20 skulle flyttas, men så skedde inte. Eriksberg består därför idag av två delar – Eriksbergsåsen och Eriksbergs industriområde – åtskilda av motorvägen (Broström & Severin 1999:27). Eriksbergs industriområde som ligger söder om E4/E20 hör idag till kommundelen Alby (a.a.).

Stensättningen RAÄ 96 var belägen i skogsmark med blandskog i östra kanten av industriområdet (figur 3). Platsen för fornlämningen utgör ett flackt avsnitt med nivåer på ca 30 – 33 meter över havet i nordslutningen av en berg- och moränrygg som sträcker sig längs industriområdets östra sida. Stensättningen låg väl exponerad på norra kanten av det flackare partiet strax innan marken övergick i en brant sluttning ned mot dalgången mellan industriområdet och Eriksbergsåsen. Höjdsträckningen som når upp till ca 45 - 50 meter över dagens havsnivå utgör tillsammans med Hågelbyleden längs med höjdsträckningens östra sida en barriär mellan industriområdet och bostadsområdet Alby i öster.

Längs med höjdsträckningens sydvästra sida kvarligger en del av den medeltida Göta landsväg (RAÄ 451:1 - 4), delvis överlagrad av en sentida grusväg. Vägen som finns skriftligt belagd första gången 1494 (Stahre 1992:235), utgjorde under lång tid huvudvägen från Stockholm söderut (Brynja & Fennö 2001:5). Landsvägen som idag kan följas från Södermalm i Stockholm till Södertälje (a.a.), förlorade sin betydelse på 1660-talet när en ny landsväg byggdes mellan Hornstull och Fittja (Källström 1999:1).

Den senare grusvägen byggdes, enligt uppgift från Sven-Gunnar Broström, Botkyrka kommun, 1968 i samband med industriområdets anläggande. Längs med vägen finns ett antal stora ekar varav ett par har klassats som naturminnen. Mellan Göta landsvägs norra del (RAÄ 451:4) och den nya grusvägen, cirka 50 meter sydväst om RAÄ 96, påträffades i samband med undersökningen också två små tidigare registrerade stensättningar (RAÄ 447). Stensättningarna, som utifrån utseende troligen kan dateras till järnålder, skulle inte beröras av den planerade exploateringen utan kvarligger.

Syfte och metod

Det fanns ingen uttalad vetenskaplig målsättning inför undersökningen av RAÄ 96. Vid undersökningar av enstaka gravar från brons- och järnåldern, som det här antogs röra sig om, kan sällan mer än allmänna frågeställningar kring datering och de gravlagdas kön och ålder, liksom eventuell förekomst av gravgåvor, besvaras. Undersökningar av enstaka gravar är därmed sagt inte ointressanta ur vetenskaplig synvinkel, då samlade data från flera sådana undersökningar kan ge svar på mer komplexa frågeställningar.

Då hällkistan uppdagades ansågs dessa allmänna frågor än viktigare att besvara, då vår kunskap om hällkistor och senneolitikum i allmänhet i regionen är mycket begränsad. Detta gällde framför allt hällkistans anläggnings- och användningstid, liksom antalet gravlagda och deras köns- och åldersfördelning, varför utökade medel för ¹⁴C-analyser och osteologisk analys söktes.

Frågan om det fanns samtida boplatslämningar i området ansågs också viktig att besvara, varför en förundersökning av de omgivande ytorna inom exploateringsområdet förordades till länsstyrelsen.

Vid undersökningen av RAÄ 96 torvades anläggningen av med maskin, men i övrigt grävdes anläggningen lagervis ut för hand. Vid förundersökningen grävdes tio sökschakt med maskin inom exploateringsområdet. Dessutom provgrävdes enstensättningsliknande lämning med maskin.

Vid dokumentationen av Göta landsväg grävdes ett schakt med maskin tvärs över och igenom vägbanken. Samtliga lämningar och schaktet över Göta landsväg mättes in med totalstation, medan sökschakten från förundersökningen endast mättes in manuellt. Planer och/eller profiler upprättades över samtliga anläggningar.

Resultat RAÄ 96

De preliminära resultaten från undersökningen av hällkistan har tidigare beskrivits i en artikel (Andersson 2001). Några av de resultat som då presenterades har efter analyser av fyndmaterialet visat sig vara felaktiga. Huvuddragen i beskrivningen av hällkistan och dess fyndmaterial är dock ännu giltiga.

Hällkista i stensättning

Fornlämningen (A1) framträdde innan undersökningen som en ca 10 meter i diameter och 0,6 meter hög stensättning med kantkedja (figur 2). Anläggningen var kraftigt övertorvad och beväxt med ett par tallar och sly. På anläggningens sydvästra del låg ett ca 1,2 x 1 meter stort block och närmast centralt i anläggningen, men något förskjutet åt nordöst, fanns en ca 2,5 x 2 meter stor och 0,2 – 0,3 meter djup grop. Längs med gropens östra - nordöstra sida fanns en låg vall av lösa stenar, morängrus och mylla. Gropen och vallen har troligen uppstått i samband med en rotvälta. I gropen/vallen påträffades en patronhylsa samt buteljglas.

Efter det att stensättningen hade torvats av och rensats visade det sig att det utanför kantkedjan, som var uppförd av 0,6 – 1,2 meter stora block och mätte ca 9,5 meter i diameter, också fanns ett brätte av mindre stenar vilket gav anläggningen en total storlek av ca 11 m i diameter.

Stensättningens yta utgjordes av ett ca 0,1 meter tjockt lager av mörk myllblandad morängrus och mindre stenar (L1). I ytlagret, en dryg meter söder om anläggningens centrum, påträffades en gravgömma i form av spridda brända ben inom ett ca 1,6 x 1 meter stort område (A3). I samma



Fig 4. Stensättningen efter avtorvning och rensning, från S. Foto Kjell Andersson (SSLMLD2005-0276).

lager, men spritt över anläggningen, påträffades också ett flintavslag, ett avslag av bergart samt en mängd kvarts.

Fynd av kvarts påträffades endast i det övre myllrika lagret, men inte i fyllningen i övrigt, och endast ett kvartsavslag framkom utanför anläggningens kantkedja. Mycket talar därför för att fynden avsiktligt har deponerats på anläggningen (Andersson 2001:75), och troligen i samband med begravningen A3.

Det större block som låg på anläggningens sydvästra del antogs till att börja med kunna markera ytterligare en sekundärgrav (A2), men detta kunde efter undersökning avskrivas.



Fig 5. Hällkistan undersöks, från Ö. Foto Mats Vänehem (SSLM LD2005-0277).

Fyllningen under det myllrika lagret utgjordes av ett ca 0,1 - 0,3 meter tjockt lager av morängrus och mindre stenar (L2) vilket täckte en tvåskiktad röseliknande stenpackning. Centralt i röset fanns en ca 4,25 x 2 meter stor hällkista (A1.1) orienterad i nordöst - sydvästlig riktning. Kistan saknade takhällar och dess sidohällar höjde sig något över det omgivande röset. Samma fyllning som täckte röset (L2), täckte också sidohällarna och fyllde kistans inre. Allt tyder på att denna fyllning var sekundärt påförd, antingen i samband med eller en tid efter hällkistans övergivande (Andersson 2001:78).

Kistans sidohällar utgjordes av ett tjugotal 0,3 - 0,74 x 0,22 - 0,55 x 0,13 - 0,35 meter stora klumpstenar (median 0,56 x 0,4 x 0,22 meter) vilka i allmänhet hade en flat sida vänd inåt kistan. Den nordöstra gaveln bestod av två hällar av vilken den ena låg infallen i kistan medan den sydvästra gaveln varit öppen. Stenarna hade inte grävts ned utan föreföll att ha placerats direkt på den ursprungliga markytan av morän, med undantag för den nordöstra gaveln där ett antal mindre stenar bildade ett fundament för de två gavelhällarna. På flera ställen hade glipor mellan sidohällarna tätats med stenskärvor. Kistans sydöstra långsida var invändigt dubblerad med tre hällar (0,65 - 0,8 x 0,36 - 0,45 x 0,12 - 0,18 meter stora) vilka möjligen representerar en ombyggnadsfas. Kistans inre storlek var 3,8 x 1,25 - 1,5 meter och dess djup 0,65 - 0,8 meter.

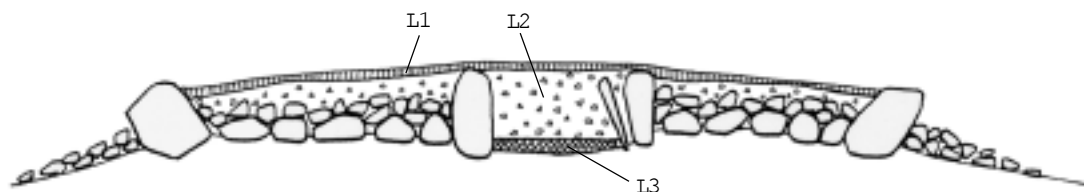


Fig 6. Principskiss över anläggningens uppbyggnad.

I anslutning till och utanför hällkistans sydvästra gavel fanns en ca 1,2 x 0,8 meter stor och ca 0,5 meter djup grop i den omgivande stenpackningen. Gropens botten låg i nivå med kistans botten och fyllningen i denna utgjordes av samma material (L2) som täckte röset i övrigt. Konstruktionen påminner om det "förrum" som påträffades vid undersökningen av Dragbykistan i Uppland (Jaanusson & Silvén 1962:28). Gropen kan i likhet med den senare tolkas som en nedgång till hällkistan för att möjliggöra tillträde för nya begravningar och/eller offergåvor (Andersson 2001:76).

Då fyllningen i hällkistan och nedgångsgropen hade avlägsnats påträffades ett mörkt fyndförande lager av fet grusig mylla ca 0,6 meter under sidohällarnas toppnivå (L3). Lagret var 0,05 – 0,16 meter tjockt med ökande tjocklek från kistans öppning i sydväst mot kistans inre del, och täckte, med undantag för södra hörnet, kistans hela botten. Hällkistans botten låg omkring en decimeter djupare än de omgivande hällarna och har troligen grävt ut ur den ursprungliga marknivån. Ett ca 0,05 meter tjockt, men fyndtomt, lager av samma karaktär som det inne i kistan (L3) fanns också i nedgångsgropen.



Fig 7. Hällkistan tömd på sitt innehåll, från SV. Foto Kjell Andersson (SSMLD2005-0278).

I det fyndförande lagret L3 påträffades enstaka obrända ben, brända ben, pilspetsar, skrapor, avslag, splitter och en kärna av flinta, en eldslagningsflinta, en kärna och ett avslag av kvarts samt ett fragmenterat keramikskärl. Dessutom förekom ljusa färgningar, sannolikt efter obrända ben, på flera platser och nivåer i lagret.



Fig 8. Flintavslag från hällkistan. Foto Ridde Jobansson (SSMLD99-0338).

De obrända benfragmenten, som var kraftigt uppluckrade, påträffades i kistans inre del. Centralt i kistan fanns också en liten koncentration med brända ben. Spritt i kistans centrala och inre delar påträffades en kärna och ett avslag av kvarts, två flintavslag samt två flathuggna pilspetsar med urnupen bas. Övriga fynd - en pilspets av samma typ som de tidigare, åtta avslag, ett splitter och tre skrapor av flinta, eldslagningsflintan samt keramikskärl - påträffades förhållandevis väl samlade strax innanför hällkistans öppning i sydväst. I anslutning till och mellan keramikskärvorna fanns också en större koncentration brända ben, vilket visar att kärlet har haft funktion som gravurna (Andersson 2001:77).

Då den röseliknande stenpackningen som omgav kistan lyftes bort framkom ett kol- och sotlager (L4) vilket sträckte sig från kistans sydöstra del och vidare utanför kantkedjan i söder. Spridda sotiga fläckar påträffades också på flera ställen under stenpackningens norra del. Stenpackningen vilade direkt på sotlagret och sotfläckarna vilka möjligen utgör spår efter en svedjeröjning av platsen inför anläggningens uppförande. Spår efter eldning har också iakttagits vid undersökningarna av hällkistorna i Annelund, Dragby och Håga i Uppland (Fagerlund & Hamilton 1995:75, Jaanusson & Silvén 1962:36, Victor 2002:164), men då Hågakistan var anlagd på en berghäll kanske elden snarare har haft en rituell än en praktisk roll vid hällkistornas anläggande.

Benmaterialet

I hällkistan hade minst en person gravlagts i obränt skick. De obrända benfragment som påträffades i kistans inre del (F12, F13), utgjordes av uppluckrade kraniefragment från en ung vuxen individ (M. Boije, bilaga 3). Spridda ljusa färgningar, sannolikt efter obrända ben, kan tyda på att flera kroppar har gravlagts obrända i kistan.

I hällkistan påträffades också två koncentrationer med brända ben. Den ena hittades tillsammans med keramikskärvor (från ett gravkärl) strax innanför hällkistans öppning i sydväst (F14, F18), medan den andra koncentrationen återfanns centralt i kistan (F10, F27). Endast ben efter extremiteter kunde identifieras i det brända materialet, bl. a. delar från en överarm i den centrala koncentrationen. Benen härrörde från minst en vuxen individ (M. Boije, bilaga 3). Det är oklart om de åtskilda benkoncentrationerna också representerar två skilda begravningar.

Gravgömman med spridda brända ben (A3) som påträffades i anläggningens yta innehöll kraniefragment och fragment av långa rörben från ett litet barn (M. Boije, bilaga 3).

Fynd och datering

De fynd som gjordes i stensättningens ytlager (L1) och som sannolikt har ett samband med gravgömman A3, utgjordes främst av kvarts, men även ett flintavslag och ett avslag av bergart påträffades. Vid den preliminära bedömningen tycktes kvartsen vara obearbetad (Andersson 2001:75), men en analys har visat att merparten av materialet istället är slaget.

Kvartsfynden består av fem kärnor, 30 avslag, fyra splitter samt tio obestämbara bitar (bilaga 2). De metoder som kunnat beläggas vid bearbetningen av stenmaterialet är städ, plattform och bipolär metod. Fynden är inte i sig daterbara, men utifrån gravskicket och fyndsammansättningen kan graven grovt dateras till bronsålder – äldsta järnålder.

Hällkistan (A1.1) var, som framgått ovan, fyndrik sett ur ett regionalt perspektiv, med framför allt en stor andel flintföremål (bilaga 2). Av de hällkistor som undersökts i östra Mellansverige (Södermanland, Västmanland och Uppland) är det bara Annelundskistan i Uppland som är jämförbar vad gäller fyndmängd, men där fanns också fler föremålskategorier representerade (se Andersson & Hjærtner-Holder 1988, Fagerlund och Hamilton 1995).

Flintan från Albykistan är uteslutande av sydvästskandinavisk typ. Ett par av de flintföremål som påträffades har sannolikt också importerats från Sydskandinavien i den form de påträffades i kistan (Jan Apel, SAU, muntligen maj 1999). Detta gäller ett yxavslag (F24) och en av de tre pilspetsar (F15, figur 10) som framkom i kistan. Ytterligare ett föremål som kan vara importerat är ett relativt stort rektangulärt avslag (F25, figur 9) av en typ som också har påträffats i Annelund och som utgör förarbeten till pilspetsar (muntligen J. Apel), men som, troligen lokalt, istället har formats till en skrapa med retuscher längs båda eggarna.

De tre pilspetsar (F15, F34, F35, figur 10) som fanns i hällkistan var alla av samma typ, dvs. flathuggna pilspetsar med urnupen bas. En av dessa (F34) påträffades i anslutning till benen från gravkärlet och bedömdes till att börja med vara bränd och ansågs därför kunna knytas till gravkärlet (Andersson 2001:77). Pilspetsen har vid analysen av fyndmaterialet istället visat sig vara täckt av en kalkliknande beläggning (från benen?), och det är därmed osäkert om denna koppling kan göras. Pilspetstypen utgör en senneolitisk ledartefakt, men de förekommer också under äldre bronsålder.

Gravkärlet (figur 11), som har rekonstruerats, utgjordes av ett ca 12,5 centimeter högt, närmast trattformat kärl av ljusbrunt fast gods. Kärlet hade en svagt utsvängd fot och plan botten vars diameter uppgick till ca 9 centimeter medan mynningsdiametern har varit omkring 13 centimeter. Kärlet var odekorerat, men hade en tummad tunn mynningskant vilket ställvis gav kärlet en närmast vulstliknande utbuktning strax nedanför mynningen. På typologiska grunder bör kärlet kunna dateras till senneolitikum/äldsta bronsålder.

Från hällkistan har tre kolprover daterats (figur 13 och 14). Två av dessa togs från brandskiktet L4 under det omgivande röset, varav det ena intill södra kantkedjan (prov nr 15) och det andra intill hällkistans sydöstra hörn (prov nr 19). Det tredje provet utgjordes av kol från gravkärlet (prov nr 5). Därmed var förhoppningen att kistans anläggnings- och användningstid skulle kunna ringas in, då kremeringen i gravurnan förmodas utgöra den sista begravningen i kistan.

De erhållna värdena för proverna (3665 ± 75 , 3415 ± 75 respektive 3390 ± 75 BP) faller sammantaget inom senneolitikum och bronsålderns period I, i absoluta årtal mellan 2150 och 1530 BC (1s) (figur 13). Dateringarna från brandhorisonten under stensättningen skiljer sig dock från varandra. Provet från hällkistans sydöstra hörn är istället mer samstämmigt med det prov som togs från gravkärlet. Kanske ska dateringen sättas i samband med den eventuella ombyggnad av hällkistan som indikeras av de dubbla sidohällarna i kistans sydöstra del.



Fig 9. Skrapor av flinta. F23 (överst) och F25. Foto Ridde Jobansson (SSLM LD99-0336).



Fig 10. Pilspetsar av flinta. F35 (vänster), F15 (mitten) och F33. Den första är 20 mm lång. Foto Ridde Jobansson (SSLM LD99-0335).



Fig 11. Gravkärlet av keramik. Foto Ridde Jobansson (SSLM LD99-0337).

En ¹⁴C-datering utfördes också på kol som framkom i anslutning till brandgraven A3 i stensättningens yta för att försöka nå klarhet i när hällkistan som senast kunde ha fyllts igen. Kolprovet sållades fram ur ett jordprov taget i anslutning till de brända benen, och kan alltså inte med säkerhet knytas till gravgömmen, och det är därmed svårt att avgöra dateringens relevans. Vid den vedartsanalys som utfördes av det framkomna kolmaterialet skiljdes inte heller de olika träslagen åt vilket ytterligare försvårar bedömningen av datering. Det erhållna resultatet 2340±55 BP (520 – 250 BC, 1s) är dock rimligt utifrån gravskicket och fynden.

Diskussion

Jan Apel gjorde 1991 en sammanställning av de kända hällkistorna i östra Mellansverige, där totalt 15 hällkistor finns listade från landskapen Södermanland (2 st.), Västmanland (5 st.) och Uppland (8 st.) (a.a.:38). En sedan länge försvunnen hällkista på Helgö (Lillön) i Ekerö socken, Uppland (se Thålin 1970:35, jfr Andersson 2001) kan dock avföras från listan då den nu har identifierats som en sentida husgrund på gravfältet RAÄ 114 (Synnöve Reisborg, Riksantikvarieämbetet, brev 2001-11-09).

Prov nr	Vedartsanalys	AnalysId	Art	Anmärkning
Botkyrka96, pnr 5	Ulf Strucke, UV Mitt	1859	Hassel	Kvist
Botkyrka96, pnr 15	Ulf Strucke, UV Mitt	1864	Lind	Kvist, 10 år. Fälld höst/vinter.
Botkyrka96, pnr 19	Ulf Strucke, UV Mitt	1867	Björk	
Botkyrka96, A3	Miljöark. laboratoriet, Umeå	-	En (60%), Björk (30%), Ek (10%)	Materialet hade inte åtskiljts vid datering.

Fig 12. Tabell över daterade vedartsanalyser.

Prov nr	¹⁴ C-analys	Labnr.	Dat. BP	Dat. cal. BC	1s (OxCal v3.9)
Botkyrka96, pnr 5	Ångströmlaboratoriet	Ua-16856	3390±75	1860 – 1840 BC (1,9 %)	1770 – 1600 BC (58 %) 1570 – 1530 BC (8,3 %)
Botkyrka96, pnr 15	Ångströmlaboratoriet	Ua-16857	3665±75	2150 – 1920 BC	
Botkyrka96, pnr 19	Ångströmlaboratoriet	Ua-168583	415±75	1880 – 1840 BC (9,6 %)	1820 – 1790 BC (3,6 %) 1780 – 1610 BC (55 %)
Botkyrka96, A3	Ångströmlaboratoriet	Ua-18049	2340±55	520 – 350 BC (63,4 %)	280 – 250 BC (4,8 %)

Fig 13. Tabell över ¹⁴C-dateringar.

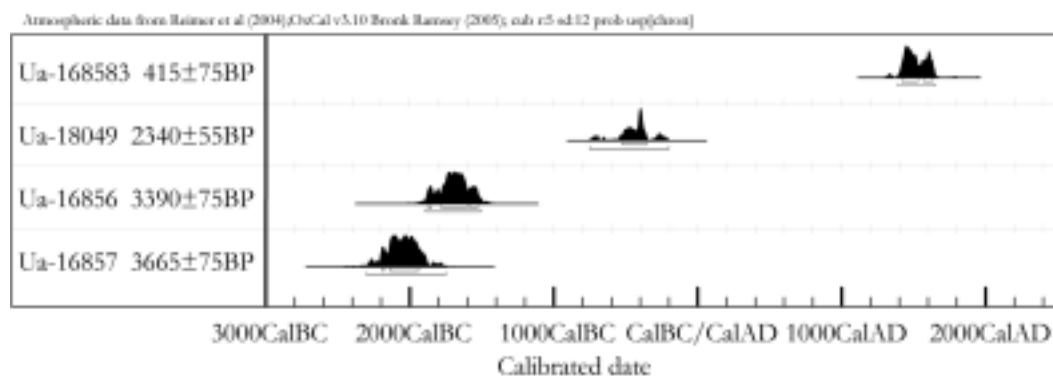


Fig 14. Diagram över ¹⁴C-dateringar.

Sedan Apels arbete lades fram har ytterligare fyra hällkistor framkommit i regionen i samband med arkeologiska insatser av skilda slag, varav en i Södermanland (Albykistan) och tre i Uppland. Av de uppländska kistorna har två påträffas i Husby – Ärlinghundra socken (Hallesjö & Hamilton 1997:22f) och en i Odensala socken (Olausson 1995:77ff). Sedan tidigare finns också en av Apel förbisedd hällkista registrerad i Hagby socken (RAÄ96) i Uppland.

En uppdaterad version av Apels lista skulle därmed rymma 19 hällkistor i regionen varav tre i Södermanland, elva i Uppland och fem i Västmanland och en dryg tredjedel av dessa har hittills blivit föremål för arkeologiska undersökningar. Utöver Albykistan har också Söderbykistan i Södermanland, kistorna i Annelund, Dragby, Håga och Odensala i Uppland och Bjurhovdakistan i Västmanland undersökts (Thålin 1970, Andersson & Hjærtner-Holder 1988, Fagerlund & Hamilton 1995, Stenberger 1961, Jaanusson & Silvén 1962, Victor 2002:164f, Olausson 1995:77ff, Jaanusson 1969).

Kistorna uppvisar stora likheter vad gäller grundkonstruktion och placering i terrängen, medan fyndinnehåll, gravskick och antalet gravlagda varierar (Holm et al 1997:226ff). Hällkistorna i Alby och Söderby avvek från kistorna norr om Mälaren då de var placerade i NÖ – SV respektive NNÖ – SSV medan de övriga kistorna var placerade i en närmast nordväst - sydöstlig riktning (a.a:226, Victor 2002:165). Kistan i Håga avvek också från de övriga då den saknade omgivande rösefyllning (Helena Victor muntligen, januari 2005).

Albykista bestod av en enrummig hällkista omgiven av en röseliknande fyllning vilken i sin tur omgavs av en kantkedja. Kistan saknade i likhet med flertalet av de andra kistorna täckande takhällar, men det kan inte uteslutas att någon form av takkonstruktion ursprungligen har funnits, och att denna har avlägsnats i samband med att kistan fylldes igen. Eva Stensköld (2004) diskuterar dock möjligheten att hällkistorna många gånger ursprungligen har varit öppna (skeletteringsplatser) och att takhällar i vissa fall har förts på först i efterhand och i samband med kistornas övergivande (a.a:214).

Datering och fynd visar att Albykistan har anlagts under senneolitikum och den har troligen använts för upprepade begravningar fram till och med bronsålders period I. I kistan påträffades både obrända och brända ben från människa, vilket möjligen - men inte nödvändigtvis - speglar en kronologisk och/eller ideologisk skillnad. Sannolikt utgör dock urnegraven den sista gravläggningen i hällkistan, varefter kistan har fyllts igen och täckts över, antingen i samband med begravningen eller en tid därefter.

De undersökta hällkistorna har i de flesta fall kontinuitet in i äldre bronsålder och har liksom Albykistan legat dolda under yngre anläggningar i form av gravar, skärvtenshögar eller sekundära grusfyllningar (Andersson 2001:79f). Detta gällde också den senast undersökta hällkistan vid Håga som täcktes av en skärvtenshög (Victor 2002:164ff). Hällkistorna och deras omgivande stensättningar/rösen har alltså många gånger täckts över då de spelat ut sin roll som gravmonument. Detta antyder sannolikt också att fler hällkistor ännu återstår att upptäcka i regionen (Andersson 2001:81f, jfr Stenberger 1961:190). Det är oftast oklart när kistorna har täckts över, men det verkar som om detta kan ha skett ungefär samtidigt, nämligen vid mitten av äldre bronsålder eller något senare (Andersson 2001:82). Men varför har man valt att osynliggöra hällkistorna?

Anders Carlsson (2001) ser ett starkt samband mellan hällkistor och senneolitiska långhus(-gårdar). Carlsson menar att hällkistan symboliserar det enskilda hushållet eller mer preciserat hushållets långhus och anser att det förklarar både varför hällkistan dyker upp just under senneolitikum och hällkistornas speciella spridningsbild (som överensstämmer med långhusbebyggelsen) (a.a:16f).

Den starka kopplingen mellan hällkistor och de senneolitiska långhusen antyds också av att hällkistor tycks ha slutat att uppföras samtidigt som bebyggelsen förändrades. Samtidigt och under kort tid, från och med period II, bytte man byggnadsstil i hela landet (Welinder 1998:121), dvs. vid den tid då också många av hällkistorna tycks ha fyllts igen och täckts över.

Carlsson menar att även ideologin förändrades vid denna tid. Betoningen på långhuset och hushållet (hällkistan) försköts istället till en markering av olika släkters gudagivna makt över landområden och kommunikationsleder genom uppförandet av storhögar och storrösen (2001:30f). Kanske konkurrerade hällkistorna och den ideologi de representerade med den nya ideologin då de i regionen många gånger låg i liknande, om än oftast inte i fullt så monumentala, lägen som storrösen.

Resultat RAÄ 451:4 Göta landsväg

Det berörda avsnittet av Göta landsväg (RAÄ451:4) var ca 70 meter långt (NV - SÖ), 4,5 - 6 meter brett och 0,3 - 1,3 meter högt. Vägavsnittet skars i sydöst av en sentida grusväg och hade i nordväst grävts av i samband med anläggandet av en av tillfartsvägarna till Eriksbergs industriområde.

Vägen var anlagd i en svag sydvästsluttning vinkelrätt mot sluttningsriktningen. Vägbankens sydvästra slänt löpte delvis längs med gammal åkermark men avskiljdes från denna av ett dike. Nordväst om vägbanan var marken närmast plan och låg längs större delen av vägavsnittet i nivå med vägbanan.

Ett ca 16 meter långt och ca 1,5 meter brett schakt togs upp tvärs över vägbanken och grävdes ned till strax under vägbankens bottennivå, ca 1,5 meter under den yngsta vägbanan. Det visade sig att vägbanken ursprungligen haft en väl markerad slänt även längs med vägens nordöstra sida, men att denna sida hade fyllts upp och nivellerats med grus och skärvig sten (Bilaga 4). Den förundersökning som senare genomfördes av området kring fornlämningarna RAÄ 96 och RAÄ 451:4 visade att den uppfyllda ytan var förhållandevis omfattande. Möjligen har området använts som uppställningsplats vid anläggandet av industriområdet och/eller den nya grusvägen i slutet av 1960-talet.

Fyllningen i vägbanken utgjordes av varierande material, oftast i väl åtskiljda lager, vilka representerar skilda faser av tillbyggnad och underhåll av vägen. Totalt kunde fyra stora byggnadsfaser konstateras, inklusive den ursprungliga vägbanken (L4/L6, L5, L9 och L11, se nedan samt bilaga 4). Dessutom kunde flera större och mindre reparations- och underhållsarbeten av vägbankerna beläggas.

Den ursprungliga vägbanken har varit ca 4,3 meter bred och uppbyggd av ett ca 0,2 meter tjockt lager av lerig mo (L11) som anlagts på lera. Centralt i vägen fanns en ca 2 meter bred svacka (se bilaga 4) som troligen uppstått genom slitage under den tid

vägen varit i bruk. I svackan fanns också fördjupningar som möjligen utgör spår efter vagnshjul.

Den äldsta vägbanken överlagrades av en ny, ca 4,9 meter bred och 0,2 – 0,3 meter tjock vägbeläggning av mo med inslag av stenar (L9). Även i denna vägbeläggning fanns, närmast centralt, en ca 1,8 meter bred svacka med hjulspår(?). Till skillnad från den äldre vägbanken innehöll detta parti dock också rikligt med grus, vilket antyder att vägen mer eller mindre regelbundet har underhållits. I ytan av det grusigare partiet påträffades ett mynningsfragment från en gjutjärnsgröta (F1).

På vägbanken L9 hade vid ett senare tillfälle en ny vägbeläggning bestående av ett ca 0,1 – 0,2 meter tjockt lager av något lerig mo förts på (L8). Lagret som inte översteg vägbankens bredd utgör sannolikt spåren från ett större reparationsarbete av vägen. I lagret påträffades en hästsko och en hästkosöm (ej tillvaratagna). Landsvägen har i nästa skede genomgått en omfattande ombyggnad och breddats åt sydväst till omkring 6 meters bredd inklusive slänterna, då ett 0,25 – 0,5 meter tjockt lager sandig mo (L5) förts på den gamla vägen.

En sista stor ombyggnad av vägen har sedan genomförts då ett 0,3 – 0,6 meter tjockt lager av mo och myllig mo med inslag av sand och mindre stenar (L4 och L6) har förts på vägen och dess slänter. Vägbanken har i detta skede en bredd på ca 7,6 meter inklusive slänterna, och är ca 1,3 meter hög. Centralt i vägbanken fanns ett ca 2,6 meter brett och upp till 0,8 meter tjockt parti med hårt packat grus, mo och lera (L3). Den sista vägbanken L4/L6 hade slutligen påförts ett ca 0,1 – 0,2 meter tjockt lager grus och skärvig sten (L2) som vägförbättring.

Cirka 6 meter nordöst om vägbanken framkom en härd i schaktbotten. Härden var ca 1,6 meter stor och 0,3 meter djup (bilaga y). Fyllningen utgjordes av sotig morän och skärvsten. Inga fynd påträffades i härden och inget kol kunde tillvaratas.

Diskussion

Delar av Göta landsväg har också undersökts på Årstafältet i Brännkyrka socken vid ett flertal tillfällen (se Brynja & Fennö 2001:5 och där anförd litteratur) och vid Skansbacken i Johanneshov (Fennö 2001). Dessa undersökningar har påvisat gemensamma drag, men också flera olikheter i vägens uppbyggnad i de undersökta avsnitten.

En av de intressantare undersökningarna företogs 1998 i samband med en ledningsdragning genom Göta landsväg på Årstafältet (RAÄ 34). Det kunde då konstateras att vägavsnittet i äldsta tid tycktes sakna egentlig vägbeläggning. Vägsträckningen avtecknades i form av ett par fördjupningar i den sterila leran vilka tolkades som spår efter vagnar eller resterna av en hålväg (Källström 1998:5f). Även i ett överliggande lerlager fanns hjulspår och i detta lager påträffades bl. a. en hästsko av medeltida typ. Lagret innehöll också en viss inblandning av grus vilket tolkades som att vägsträckningen åtminstone vid vissa tillfällen har grusats (a.a.).

Den medeltida vägen överlagrades av ett 0,1 – 0,2 meter tjockt lager med grusig sand och här kunde vägens bredd bestämmas till 4,3 meter. Vägbredden överensstämde väl med 1833 års föreskrifter om väghållning, där det framhålls att Göta landsväg ska hållas till en bredd av 7 – 8 alnar (4,2 – 4,8 meter) och lagret anses därför

troligen kunna dateras till 1800-talet (Källström 1998:5f). Ett ytligt lager av stenkross, där vägen hade en bredd på ca 3,2 meter, har troligen påförts i relativt modern tid (a.a.).

Det nu undersökta partiet av Göta landsväg skiljer sig från de tidigare undersökta delarna i fråga om storlek och komplexitet. Möjligen beror det på att vägavsnitten närmare Stockholm tidigare har förlorat i betydelse i förhållande till nya vägar kring staden än avsnitten längre ut på landsbygden. Landsvägen vid Eriksbergs industriområde var ännu i bruk så sent som 1964 (muntlig uppgift Sven-Gunnar Broström, Botkyrka kommun, juni 1999).

De olika vägbankerna kan inte med säkerhet dateras. Den äldsta vägbanken L11 utgör möjligen den medeltida vägen. Lagrets uppbyggnad överensstämmer med det medeltida lagret i vägavsnittet på Årstafältet.

Grytfragmentet från den näst äldsta vägen L9 är svårdaterad. Gjutjärn har framställts i Sverige sedan 1500-talet (Hall Roth 1999:4), men någon forskning kring gjutjärnsföremål tycks, utifrån sökande efter referenslitteratur, inte förekomma i Sverige. Vid kontakter med arkeologikolleger på Riksantikvarieämbetet och Stockholms stadsmuseum är den allmänna åsikten dock att gjutjärnsföremål blir mer allmänt förekommande först under 1700-talet. Vägbanken kan därför troligen dateras till 1700-talet eller möjligen något tidigare. Det större reparationsarbetet (L8) av denna vägbank har troligen skett under 1700- eller 1800-talet.

De nästföljande större ombyggnaderna (L5 och L4/L6) och reparationsarbetena (L3) ska sannolikt sättas i samband med biltrafikens inträde i början av 1900-talet och bilismens ökande intensitet och tyngd under de följande decennierna fram till vägens övergivande. Under bl. a. 1910-, 1920- och 1930-talen utfördes en mängd arbeten för att förstärka det befintliga vägnätet (Essen & Jakobsson 1998:20).

Den påträffade härden nordöst om vägbanken var av förhistorisk karaktär, men det kan inte uteslutas att den är samtida med och har ett samband med den äldsta vägbanken då inga ytterligare anläggningar framkom i området vid förundersökningen (se nedan).

Resultat förundersökning

Den stensättningsliknande lämning som förundersöktes var belägen ca 25 meter söder om RAÄ 96, och framträdde innan undersökningen som en ca 9 meter i diameter och 0,4 meter hög kraftigt övertorvad anläggning med antydning till kantkedja i norra delen. Delar av lämningen torvades av och provgrävdes med maskin varvid det kunde konstateras att det rörde sig om en naturbildning med ställvis sekundärt påfört material.

Vid förundersökningen grävdes också tio sökschakt med en total yta av knappt 200 m² i området kring fornlämningarna RAÄ 96 och RAÄ 451:4 (bilaga 5). Tre schakt (S1 – S3) grävdes i den gamla åkermarken väster om Göta landsväg där en parkering planerades, medan resterande schakt (S4 – S10) togs upp i skogsmarken mellan landsvägen och hållkistan. Inget av antikvariskt intresse framkom i något av schakten.

Referenser

- Andersson, K 2001 En hällkista vid Alby, Botkyrka socken, Södermanland. I: H. Bolin, A. Kaliff & T. Zachrisson (Red) *Mellan sten och brons. Uppdragsarkeologi och forskning kring senneolitikum och bronsålder*. Sid. 74–83. OPIA 27 & Stockholm Archaeological Reports No 39. Uppsala/Stockholm.
- Andersson, K & Hjærtner-Holdar, E 1988 Annelund – ett senneolitiskt bebyggelsekomplex i sydvästra Uppland. *Fornvännen* 1988/3, sid. 209-215.
- Apel, J. E. 1991 *Hällkistor i Östra Mellansverige*. C-uppsats, Institutionen för arkeologi, Uppsala universitet.
- Broström, S.-G. & Severin, L. 1999 *Vägnamnen i Botkyrka*. Botkyrka kommun – Tekniska förvaltningen. Botkyrka.
- Brynja, E. & Fennö, H. 2001 *Göta landsväg, Stockholms stad, Södermanland, Brännkyrka socken, Årsta 1:1, RAÄ 34. Arkeologisk undersökning 1999*. Stockholms stadsmuseum, Kulturmiljöavdelningen. Arkeologisk rapport 2001:1.
- Carlsson, A. 2001 *Tolkande arkeologi och svensk forntidshistoria. Bronsåldern*. Stockholm Studies in Archaeology 22. Stockholm.
- Elfstrand, B. & Vinberg, A. 1996 *Arkeologisk delundersökning. Bronsåldersboplatsen vid Hågelby, Södermanland, Botkyrka socken, Hågelby, Tumba 7:2, RAÄ 108*. UV Stockholm, Rapport (otryckt).
- Essen, E. & Jakobsson, M. 1998 *Bevarande och levandegörande av kulturhistoriskt värdefulla vägmiljöer. Etapp1. Vägverket. RAP 1998:0301*. Stockholm
- Fagerlund, D. & Hamilton, J. 1995 *Arkeologi på väg - undersökningar för E18. Annelund - en hällkista och bebyggelse från senneolitikum och bronsålder. RAÄ 17 och 84, Stenvreten 8:22 och 8:3, Enköpings stad, Uppland*. Riksantikvarieämbetet, UV-Uppsala, Rapport 1995:13. Uppsala.
- Fennö, H. 2001 *Göta landsväg, Stockholms stad, Johanneshov, Skansbacken. Arkeologisk undersökning 2000*. Stockholms stadsmuseum, Kulturmiljöavdelningen. Arkeologisk rapport 2001:5.
- Hall Roth, I. 1999 Gjutjärn, konservatorns mardröm. *Marinarkeologisk tidskrift*. Nr 2 1999, sid.4 – 5.
- Hallesjö, M. & Hamilton, J. 1997 *Arkeologisk förundersökning och undersökning. En boplats och ett torp vid Maren. Arlandabanan. Uppland, Husby-Ärtinghundra socken, RAÄ 137 och 138*. UV Stockholm, Rapport 1997:33. Riksantikvarieämbetet. Stockholm.
- Hemmendorff, O. 1975 *Arkeologisk undersökning 1971. Fornlämning 177. Gravfält - boplats Alby, Botkyrka sn, Södermanland*. Riksantikvarieämbetet. Rapport 1975 B26.

- Holm, J., Olsson, E. & Weiler, E. 1997 Kontinuitet och förändring i senneolitikum. I: M. Larsson, E. Olsson & A. Biwall (Red) *Regionalt och interregionalt. Stenåldersundersökningar i Syd- och Mellansverige*. Sid. 215-264. Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska undersökningar. Skrifter nr 23. Stockholm.
- Jaanusson, H. 1969 Hällkistan från Bjurhovda i Västerås. *Fornvännen* 1963/3, sid. 149-160.
- Jaanusson, H. 1979 Bronsåldern i Botkyrka. I: *Svenska turistföreningens årskrift* 1979. Sid 58-73.
- Jaanusson, H. & Silvén U. 1962 Undersökningen av Dragbyröset 88. *TOR*, Vol. VIII 1962, sid. 5-44.
- Källström, M. 1999 *Årsta 1:1, Göta landsväg. Arkeologisk förundersökning*. Brännkyrka socken, Årsta 1:1, Göta landsväg, fornlämning 34, 1998. Stockholms stadsmuseum. Arkeologisk rapport 1998:5.
- Mörkfors, G. & Ullén, I. 1988 *Botkyrka. Kulturmiljöinventering. Del I och II av kulturminnesvårdsprogram*. Botkyrka Kultur-Fritid. Botkyrka.
- Olausson, M. 1995 *Det inneslutna rummet - om kultiska hägnader, fornborgar och befästa gårdar i Uppland från 1300 f Kr till Kristi födelse*. Studier från UV Stockholm. Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska undersökningar. Skrifter nr 9. Stockholm. Diss.
- Schützler, L. 1996 *Arkeologisk fosfatkartering, provundersökning och delundersökning. Ett boplatskomplex från yngre brons- och järnålder vid Eriksbergs industriområde. Södermanland, Botkyrka socken, Tumba 7:2, Eriksberg 2:1, RAÄ 108, 331*. Riksantikvarieämbetet. Arkeologiska undersökningar. UV Stockholm, Rapport 1996:87.
- Stahre, N.-G. 1992 *Stockholms gatunamn*. Monografier utgivna av Stockholms stad 50. 2:a utökade upplagan. Stockholm.
- Stenberger, M. 1961 Dragbyröset 88. *TOR*, Vol. VII, 1961, sid. 184-190.
- Sundström, E. 1983 Från glesbygd till storkommun. I: E. Sundström (Red) *Botkyrkabygd. Från mälarstrand till österhav*. (Andra uppl.) Sid. 308-335. Botkyrka kulturnämnd. Botkyrka.
- Stensköld, E. 2004 *Att berätta en senneolitisk historia*. Stockholm Studies in Archaeology 34. stockholm. Diss.
- Thålin, L. 1970 En sörmländsk hällkista. *Fornvännen* 1970/1, sid. 34-40.
- Victor, H. 2002 *Med graven som granne. Om bronsålderns kultbus*. Aun 30. Uppsala. Diss.

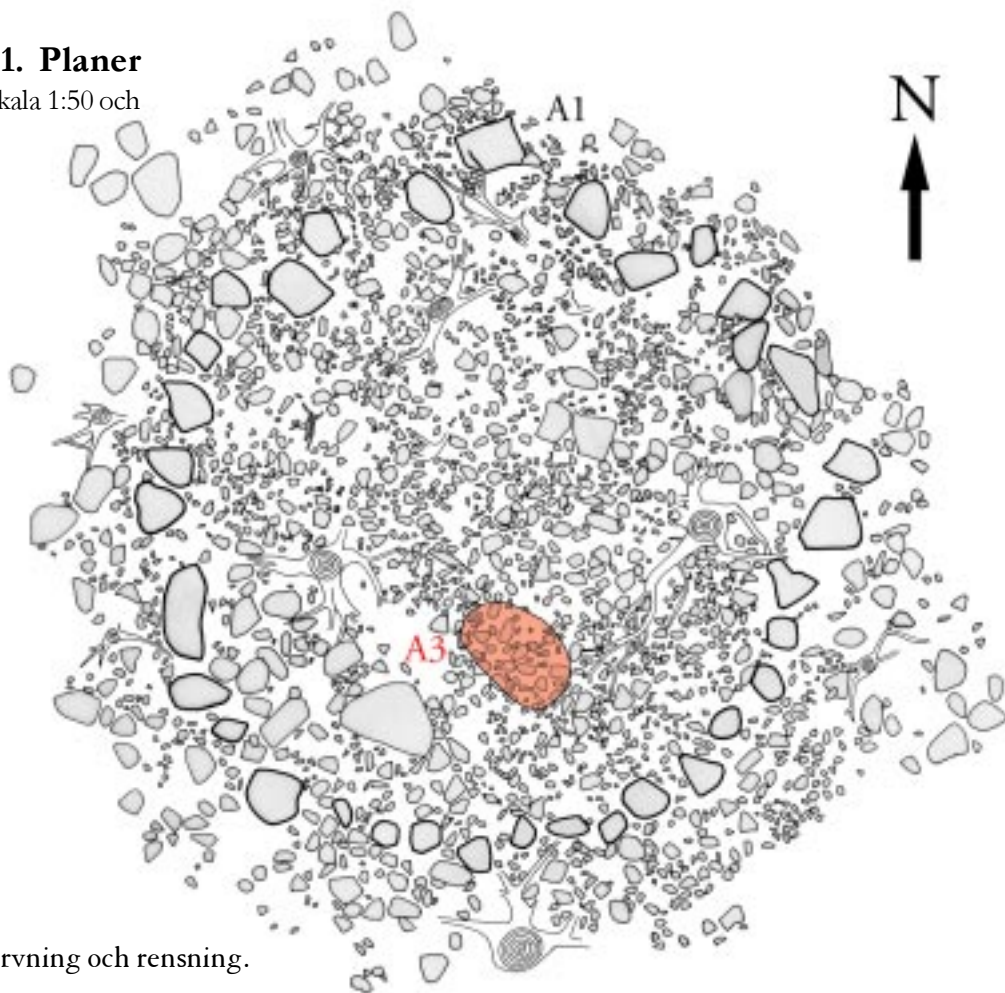
- Vinberg, A. 1996 *Fosfatkartering och arkeologisk förundersökning, Kumla bytomt, Södermanland, Botkyrka socken, RAA 94*. Riksantikvarieämbetet. Arkeologiska undersökningar. UV Stockholm, Rapport 1996:32.
- Welinder, S. 1998 Neolithicum – bronsålder 3900-500 f.Kr. I: S. Welinder, E. A. Pedersen & M. Widgren *Jordbrukets första femtusen år 4000 f.Kr. – 1000 e.Kr.* Det svenska jordbrukets historia, Bd 1. Stockholm.
- Werthwein, G. 1998 *Boplatslämningar vid Segersby. Arkeologisk förundersökning av RAA 108, Segersby, Botkyrka socken och kommun, Södermanland*. Stockholms läns museum. Rapport 1998:4.
- Äijä, K. 1984 *Rapport, Eriksberg, Botkyrka sn, Södermanland*. Riksantikvarieämbetet/UV, otryckt.

Administrativa uppgifter

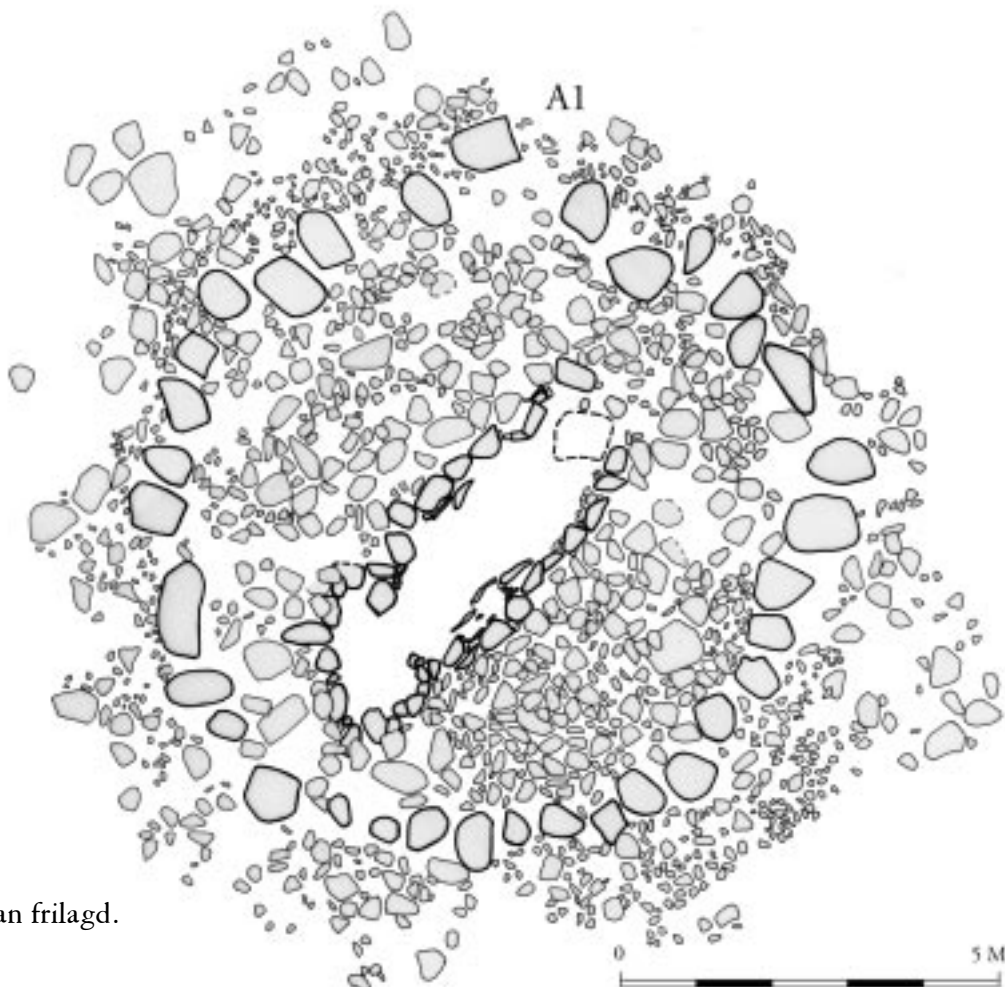
Länsstyrelsen i Stockholms län, beslut dnr:	2021-98-25829 2021-99-25412 2021-99-26785
Riksantikvarieämbetet, beslut dnr:	321-2889-1999
Stockholms läns museum, dnr:	1998:060
Landskap:	<i>Södermanland</i>
Kommun:	<i>Botkyrka</i>
Socken:	<i>Botkyrka</i>
Fastighet:	<i>Eriksberg 2:1</i>
Fornlämning:	<i>RAÄ 96 Hällkista i stensättning RAÄ 451:4 del av Göta landsväg Ekonomiska kartan, blad 101 4d Vårby</i>
Läge:	
Koordinater:	<i>RAÄ 96: x 657005 y 161595</i>
Typ av undersökning:	<i>Slutundersökning (RAÄ 96) Delundersökning (RAÄ 451:4) Förundersökning</i>
Undersökningsperiod:	
RAÄ 96:	<i>29 april – 26 maj 1999</i>
RAÄ 451:4:	<i>31 maj – 1 juni 1999</i>
Förundersökning:	<i>31 maj – 1 juni och 18 juni 1999</i>
Arkeologisk personal:	
RAÄ 96:	<i>Kjell Andersson (projektledare), Lars Andersson, Margareta Boije, Urban Mattsson (praktikant), Mats Vänehem, Göran Werthwein</i>
RAÄ 451:4:	<i>Kjell Andersson (projektledare), Lars Andersson, Urban Mattsson (praktikant)</i>
Förundersökning:	<i>Kjell Andersson (projektledare) Lars Andersson, Patrik Gustafsson, Urban Mattsson (praktikant)</i>
¹⁴ C-analys:	<i>Ångströmlaboratoriet, Uppsala</i>
Vedartsanalys:	<i>Ulf Strucke, UV Mitt Miljöarkeologiska laboratoriet, Umeå</i>
Arkivmaterial:	<i>Förvaras på Stockholms läns museum</i>

Bilaga 1. Planer

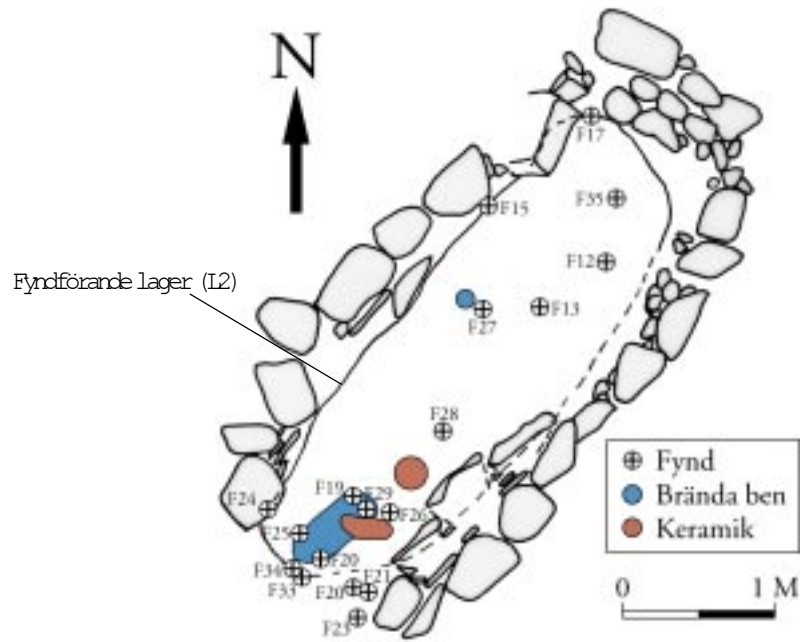
RAÄ 96, skala 1:50 och
1:100



Efter avtorvning och rensning.



Hällkistan frilagd.



Plan över kammaren med markerade fynd.

Bilaga 2. Fyndlista.

Fyndmaterialet har analyserats av Göran Werthwein, Stockholms läns museum

Id	Anl	Fnr	Sakord	Material	Ant	Vikt	Metod	Fyndläge	Beskrivning
1	1		Avslag	Kvarts	1	5,9		L1, N	
2	1		Kärna	Kvarts	1	19,6	Städ	L1, N	
3	1		Avslag	Kvarts	1	5,2		L1, N	
4	1		Avslag	Kvarts	4	9,2	Plattform, bipolär	L1, N	
5	1		Kärna	Kvarts	1	36,9	Plattform	L1, N	
6	1		Avslag	Kvarts	4	89,7		L1, S	
7	1		Avslag	Kvarts	6	25,1	Plattform	L1, S	
8	1		Avslag	Bergart	1	5,2	Plattform	L1, S	
9	1		Obestämbart	Kvarts	4	23,5		L1, S	Ett plattformsavslag.
10	1		Avslag	Flinta	2	5,6	Plattform	L1, S	
11	1		Kärna	Kvarts	1	73,2	Plattform	L1, S	
12	1		Avslag	Kvarts	3	15,6	Städ, plattform	L1, S	
13	1		Splitter	Kvarts	6	7,2	Plattform	L1, S	Två obestämbara.
14			Utgår						
15	1		Kärna	Kvarts	1	91,4	Städ	L1, V	
16	1		Avslag	Kvarts	2	5,8	Plattform	L1; V	
17	1		Avslag	Kvarts	1	8,5	Städ	L1, V	
18	1		Obestämbart	Kvarts	2	9,9		L1, V	
19	1		Avslag	Kvarts	1	12,2	Plattform	L1, Ö (brättet)	
20	1		Avslag	Kvarts	1	2,1	Plattform	L1, Ö	
21	1		Obestämbart	Kvarts	2	15,1		L1, Ö	
22	1		Avslag	Kvarts	1	8,2	Plattform	L1	
23	1		Kärna	Kvarts	1	55,1	Plattform	L1	
24	1		Avslag	Kvarts	1	8,7	Plattform	L1, S	Möjligen med bruksskaderetuscher.
25	1		Avslag	Kvarts	1	9,6	Plattform	L1, S	
26	1		Obestämbart	Kvarts	1	3,9		L1, Ö	
27	1.1	11	Kärl	Keramik		388	Tummad	L3	Något utsvängd mynning, rak kort hals, markerad skuldra, truttformad buk/kropp, tendens till utsvängd fot och flat botten. Ställvis med nageltryck, dock ej dekor. Hör till ID33/F18.
28	1.1	15	Pilspets	Flinta	1	0,5	Bifacial	L3	Urnupen bas.
29	1.1	16	Avslag	Kvarts	1	1,2		L3	
30			Utgår						
31			Utgår						
32	1.1	17	Avslag	Flinta	2	2,6		L3	
33	1.1	18	Kärl	Keramik		204	Tummad	L3	Hör till ID27/F11.
34			Utgår						
35	1.1	19	Avslag	Flinta	1	1,7	Plattform	L3	Yxavslag.
36	1.1	20	Skrapa	Flinta	1	4,5	Städ	L3	Halvmåneform i plan med vågformad retuscherad egg.
37	1.1	21	Eldsl.-flinta	Flinta	1	5,6	Plattform	L3	Eldslagningsflinta.
38	1.1	22	Kärna	Flinta	1	7	Bipolär	L3	Med bruksskaderetuscher.
39	1.1	23	Skrapa	Flinta	1	5,4	Plattform	L3	Närmast kvadratisk form i plan med tre retuscherade egg.
40	1.1	24	Avslag	Flinta	1	3,4	Bipolär	L3	
41	1.1	24	Avslag	Flinta	1	23,9	Plattform	L3	Yxavslag.
42	1.1	25	Skrapa	Flinta	1	29,7	Städ	L3	Retuscher längs båda eggarna.
43	1.1	26	Avslag	Flinta	1	15	Plattform	L3	Avslaget har sex Hertz konfrakturer.

44	1.1	28	Avslag	Kvarts	1	0,9	Scåd	L3	
45	1.1	29	Avslag	Flinta	1	1,5		L3	
46		30	Utgår						
47		31	Utgår						
48	1.1	32	Kärna	Kvarts	1	75,4	Scåd	L3	
49	1.1	33	Splitter	Flinta	1	0,5		L3	
50	1.1	34	Pilspets	Flinta	1	0,3	Bifacial	L3	Svagt urnupen bas. Märkligt patinerad.
51	1.1	35	Pilspets	Flinta	1	0,7	Bifacial	L3	Svagt urnupen bas.
52	RAÄ 451:4	1	Kärl	Järn	1	226	Gjuten	L9	Mynningsfragment av gryta.

Bilaga 3. Osteologisk bestämning, RAÄ 96

Av Margareta Boije

Benmaterialet bestod totalt av 57,5 gram ben, varav knappt hälften, 28,4 gram var bränt och resterande 29,1 gram var obränt. Materialet var starkt fragmenterat och de obrända benen så upplösta att det var svårigheter vid upptagandet. I materialet påträffades troligen minst tre individer, varav minst två stycken i kistan. En av dessa var obränd (Adultus) och den andra hade kremerats (adult). Den tredje individen (kremering) påträffades på stensättningens yta (A3) och kunde bestämmas till ett mindre barn i åldern 0-7 år.

Det obrända benmaterialet utgjordes av ett helt finger-/tåben (phalanx I) av nötkreatur (20,6 gram) samt kraniedelar av människa (7,7 gram). Fynden gjordes dels i stensättningens fyllning (F1, nötkreatur) dels på botten av hållkistan (F12, människa). Det är sannolikt att tåbenet från nötkreatur är recent eftersom det ligger i ytan, strax under torven, och dessutom är obränt.

Av det brända materialet kunde 17,4 gram bestämmas till människa. Inga djur kunde identifieras varför de resterande benen (11 gram) förblev obestämda.

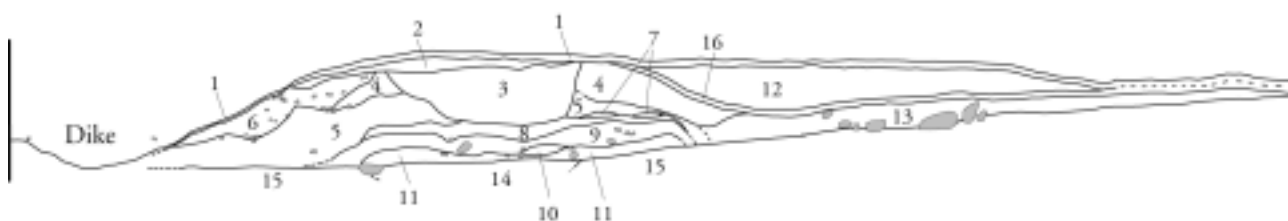
På botten av och under fyllningen i kistans nordöstra del påträffades obrända kraniefragment av människa. Dessa var mycket sköra och uppluckrade. Åldern uppskattades till 18-44 år (yngre vuxen - Adultus). Materialet uppgick till 33 fragment med vikt av 7,7 gram, allt härrörande från kraniet.

Spridda i samma lager men koncentrerade till innanför kistans öppning åt sydväst fanns brända ben av en eller flera individer, varav en kunde bestämmas till vuxen, 18-79+ år (adult). Från detta fynd kunde endast ben från extremiteterna identifieras. Eftersom benen hittades tillsammans med ett fragmenterat lerkärl och några flintföremål förmodades att lerkrukan utgjort ett gravkärl. Utifrån benmaterialet går det inte att uttala sig om det finns samhörighet mellan detta fynd och de obrända ben som påträffades i den nordöstra delen av kistan. Det är dock troligt att det rör sig om olika individer pga benens olika behandling (obränt respektive bränt).

Centralt på stensättningens yta påträffades spridda brända ben av människa (A3). Fyndet bestod av sammanlagt 12 fragment och vägde endast 2,7 gram. Benen härrörde främst från kraniet men det fanns även några skafftfragment av långa rörben. Individen bedömdes vara ett mindre barn i åldern 0-7 år (Infans I).

ID	Anl nr	Fnr	Totalt antal/vikt		Människa antal/vikt		Nötkreatur antal/vikt		Anmärkning
1	1	-	2	0,2					Bränt. SV-kvadranten (hör till A3?)
2	1	1	1	20,6			1	20,6	Obränt
3	1.1	10	7	6,5	7	6,5			Bränt, överarm + långa rörben.
4	1.1	12	22	3,4	11	2,9			Obränt. Kraniefragment. Adultus (18-44 år).
5	1.1	12	6	0,3					Obränt. NV-sidan.
6	1.1	12	22	4,8	22	4,8			Obränt. Kraniefragment. Adultus (18-44 år).
7	1.1	14	25	2,2	2	1,0			Bränt. Långa rörben.
8	1.1	14	65	12,0	7	5,0			Bränt. Långa rörben.
9	1.1	18	5	2,2	5	2,2			Bränt. Långa rörben.
10	1.1	18	1	0,2					Bränt. V om F18.
11	1.1	27	13	0,6					Bränt.
12	3	1	37	4,5	12	2,7			Bränt. Kraniet + långa rörben. Infans I (0-7 år)
Tot			206	57,5	66	25,1	1	20,6	
:									

Bilaga 4. Profil. Vägbank RAÄ 96, profil i skala 1:100



- 1 Mylligt torvlager, grässvål.
- 2 Grus, skarpkantad småsten (0,02 - 0,04 m), inslag av ljusgrå sand.
- 3 Grus, rundad småsten (0,02 - 0,05 m), inslag av mo/sand.
- 4 Ljusbrun till grå mo, inslag av grus och sand, enstaka småstenar (0,04 - 0,08 m)..
- 5 Ljusbrun, homogen sandig mo.
- 6 Myllig mo med inslag av ljusbrun sand och rundad småsten (0,05 - 0,08 m).
- 7 Ljusgul sand, med inslag av grus.
- 8 Mellanbrun mo, med inslag av lera.
- 9 Ljusgrå till ljusbrun mo, blandad med grus och rundad småsten (0,03 - 0,05 m), enstaka större stenar (0,08 - 0,2 m).
- 10 Mellanbrun mo med inslag av sand.
- 11 Ljusbrun mo, med inslag av lera.
- 12 Skarpkantad spetsingsten (0,03 - 0,08 m) med inslag av sand och mo.
- 13 Ljusbrun, stenig och moig morän.
- 14 Ljusgrå, biveris rödflamig, moig lera.
- 15 Rödflamig lera.
- 16 Mörkt, mylligt lager.



Bilaga 5. Schaktplan och schaktbeskrivningar, förundersökning

Schakt	Storlek (m)	Beskrivning
S1	10 x 1,5 x 0,4	Ploggång av myllig lera, 0,25 m tjock, ovan lera.
S2	9 x 1,5 x 0,4	Som S1.
S3	10 x 1,5 x 0,4	Som S1.
S4	20 x 1,5 x 0,7	Under ca 0,1 m torv framkom ett ca 0,4 m tjockt lager singel. Därefter följde ett tunt humuslager (0,05 – 0,1 m) ovan morän.
S5	12 x 1,5 x 0,35	Under ca 0,1 m torv följde morän.
S6	8 x 4 x 0,35	Som S4.
S7	8 x 1,5 x 0,3	Som S4.
S8	13 x 1,5 x 0,3	Som S4.
S9	11 x 1,5 x 0,3	Som S4.
S10	12 x 1,5 x 0,5	Under ca 0,1 m torv framkom ett ca 0,3 m tjockt lager singel ovan moig morän.